

IDŐSEBB BRUNSZVIK ANTAL (1709–1780) KÖZÉLETI KARRIERJÉNEK VÁZLATA*

Mária Terézia uralkodásának második felében saját hivatali érdemeinek köszönhetően a köznemességből üstökösszerűen emelkedett fel a „hivatali főnemesség” vagy újarisztokrácia csoportja. Iskolázottsága, közigazgatási és jogi jártassága révén könnyedén beépült a központi igazgatás szervezetébe és nagy szerepet vállalt Mária Terézia reformjainak megvalósításában. E réteg tagjai főként az 1760-as, 1770-es években sorra kaptak főnemesi rangemelést, legtöbbjük rögtön grófi címet.¹ A sort Fekete György 1758-as grófi címe indítja, majd (a teljesség igénye nélkül említve) ezt követte Niczky Kristóf (1765), Festetics Pál (1772), Balassa Ferenc (1772), galánthai Balogh László (1773), szendrői Török József (1774) grófi címadományosa. A H. Balázs Éva által találóan „magyar taláros nemesség”-nek nevezett csoport jellegzetességeiről már számos értékes tanulmány látott napvilágot.² Az egyes életrajzok különböző mélységben és irányultsággal foglalkoztak e réteg képviselőivel, ám ezek áttekintése után megállapítható, hogy még jónéhány kulcsszerepet betöltő korabeli államférfi portréja hiányzik.³ Tanulmányomban az 1775-ben grófi rangemelést⁴ kapott

* A tanulmány A magyarországi rendiség politikai kultúrája című (NKFI K 116166) projekt támogatásával készült.

¹ *Szemethy Tamás*: Rangemelésben részesült új főrendek a 18. században. In: *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig.* Szerk. Dobszay Tamás et al. Bp. 2013. 299–317., különösen: 308., 310–311.

² A kor főnemesi hivatalviselőiről és benne az új hivatali főnemességről lásd *H. Balázs Éva*: Bécs és Pest-Buda a régi századvegen. Bp. 1987. 123.; *Vörös Károly*: A társadalmi fejlődés fő vonalai. In: *Magyarország története 1686–1790.* Szerk. Ember Győző – Heckenast Gusztáv. (Magyarország története tíz kötetben IV.) Bp. 1989. 682–683.; *Cserpes Tünde – Szijártó M. István*: Nyitott elit? A magyar főmél-tóságok a 18. században. *Századok* 144. (2010) 1225–1261.

³ Ilyen tanulmány vagy kismonográfia terjedelmű életrajz áll rendelkezésre például Balassa Ferencről, Fekete Györgyről, Festetics Pálról, Grassalkovich Antalról, Niczky Kristófról. Lásd *Vajnági Márta*: Új hivatali nemesség Magyarországon a 18. század második felében. *Sic itur* (2003) 2–3. sz. 175–226.; *Tuzsa Csilla*: Egy elfeledett 18. századi karrier: Galánthai Fekete György életútja. (Vázlat a készülő életrajzhoz). *Századok* 140. (2006) 1519–1529.; *Josef Bölöny*: Maria Theresias vertrauter Ratgeber: Paul Festetics (1722–1782). In: *Maria Theresia und ihre Zeit.* Hrg. Walter Koschatzky. Salzburg–Wien 1979. 105–112.; *Fallenbüchl Zoltán*: Grassalkovich Antal. Hivatalnok és főnemes a XVIII. században. Gödöllő 1997.; *Szentkláray Jenő*: Gróf Niczky Kristóf életrajza. Pozsony 1885.

⁴ A név írásmódja a korszakban még nem rögzült. A kortársak egyaránt használták a Brunsvik, Brunsvik, Brunczvik, Brunsvick, Brunsvíg, ritkán a Brunsvik formulát. Írásom „főszereplője” maga a leggyakrabban a Brunczvik vagy a Brunsvik formát használta. A család 18. századi történetével foglalkozó szakirodalomban a németes Brunswick névalak bukkan fel, ám az utóbbi időben a legtöbb hivatkozásban a kortársak következtelen névhasználatához mégis közelebb álló Brunsvik névalak terjedt el. Tanulmányom szövegében ezért én egységesen mindenhol a Brunsvik alakot fogom használni.

idősebb Brunszvik Antal (1709–1780) közéleti pályáját tekintem át, eddig részben ismeretlen források alapján.⁵

A történeti kutatás Brunszvik Antal személye kapcsán leginkább az 1765–1766-os dunántúli parasztmozgalom megfékezésével és az úrbéri rendelet végrehajtására kapott királyi biztosi megbízatásával foglalkozott.⁶ A helytörténeti irodalomba Martonvásár újratelepítőjeként került be.⁷ Legújabb országgyűlés-történeti összefoglalójában Szijártó István úgy mutatta be, mint az uralkodó iránt több nemzedéken keresztül lojális és alapvetően a diétai politizálás, illetve a központi kormányzervekben komoly pozíciókat szerző, sikeres főnemesi család alapítóját.⁸ Jelen portrévázlatomban Brunszvik Antal karrierjének egyedi vonásaira helyezem a hangsúlyt: mi volt sikerének a kulcsa, mely területeken milyen hatékonysággal működött, és felemelkedésében mekkora szerepet játszott az a feltételezett kapcsolatháló, amely őt körbevette. Nem ragaszkodom életrajzának szorosan kronologikus elbeszéléséhez, hanem élete néhány – társadalmi felemelkedését tekintve – meghatározónak vélt csomópontját és sikerének néhány tényezőjét emelem ki. Nem térek ki részletesen hivatalviselése egyes állomásaira (például királyi biztosi megbízatásaira), miként nem tartom feladatommak azt sem, hogy anyagi viszonyainak alakulását, családi kapcsolatainak formálódását és uradalomszervezői tevékenységét értékeljem.

Az életút felvázolásához Brunszvik Antal kiadatlan, sokszor vázlatos jellegű, az 1775 őszeig tartó életeseményeket megörökítő önéletrajza adta a legnagyobb segítséget.⁹ A szerző – a korszak emlékirói stratégiájának megfelelően – birtokainak helyzete és a családjával kapcsolatos változások mellett saját közéleti szerepéről, hivatali célú utazásairól, egyes mágnásokhoz vagy főtisztviselőkhöz való viszonyáról ír a legtöbbit.¹⁰ E kivételes forrás, mint egodokumentum segítségével

⁵ A rangemlést ekkor még saját maga és idősebb fia, ifj. Antal és leszármazottai számára kapta. Ez azonban nem terjedt ki kisebbik fiára, József-re, aki immár országbírói ítélőmesteri és hétszemélynői pozíciót a háta mögött tudva kapott grófi címet 1790. nov. 18-án II. Lipóttól. Erre. *Szemethy T.*: Rangemléksben részesült i. m. 309–310., 316.

⁶ A magyarországi urbérrendezés története Mária Terézia korában I. Kiadja és bev. Szabó Dezső. Bp. 1933.; *Vörös Károly*: Az 1765–66. évi dunántúli parasztmozgalom és az urbérrendezés. In: Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon 1711–1790. Szerk. Spira György. Bp. 1952. 300–383.

⁷ *Üvegesné Hornyák Mária*: Martonvásár és a Brunszvik uradalom a XVIII. század második felében. Egyetemi doktori értekezés. 1986.; *Hornyák Mária*: Martonvásár. (Száz magyar falu könyvesháza) Bp. 2000. 39–50.

⁸ *Szijártó M. István*: A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése. Bp. 2016.

⁹ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár (a továbbiakban: OSZK Kt.) Duod. Lat. 110. Memorabilia vitae Antonii Brunszvik filii Michaelis. Memorabilia vitae per Antonium Brunszvik conscripta. I–II. (a továbbiakban: MV)

¹⁰ A kora újkori nyugat-európai memoáriródalom jellemzője volt, hogy az egyén közéletben való részvételére szorított, a magánélet inkább háttérbe szorult. Erre lásd *Jean Marie Goulemot*: Literacy Practices. Publicizing the private. In: A history of private life. III. Passions of Renaissance. Ed. Roger

a már idős korú politikus szemszögéből láthatjuk a kort és ismerhetjük meg főszereplőnk kapcsolatrendszerét.¹¹ Ezt a képet szerencsésen egészítik ki az egykori martonvásári és alsókorompai Brunszvik-levéltárak töredékesen fennmaradt, Budapesten a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában és Pozsonyban a Szlovák Nemzeti Levéltárban található anyagai, különösen a hivatali- és magánlevelezése.¹² A két nézőpont, az önéletírás visszatekintő, valamint a levelek kortárs nézőpontjának metszéspontjain keresztül reményeim szerint közelebb kerülhetünk az időben is folyton változó „formált egyén”-hez, vagyis a vizsgált forrásokban megjelenő önazonossághoz.¹³

Család, iskoláztatás, műveltség

Meghatározó szerepe volt Brunszvik Antal indulásában a családi környezetnek, illetve az iskoláztatásnak. Ősei két évszázadra visszamenően álltak uralkodói szolgálatban, Galgócon voltak postamesterek, és kisebb birtokokkal rendelkeztek Pozsony és Nyitra megyében. Első ismert őse, Brunszvik Tóbiás evangélikus püspökként Pázmány Péter hatására katolizált, és jutalmul 1631-ban elnyerte a galgóczi harmincadosságot.¹⁴ Nemcsak apai ágon, hanem anyai ágon is jellemző volt a királyi szolgálat, például anyai nagyapja, Vitális Márton is a galgóczi harmincadosi hivatalt viselte.¹⁵ Antal 1709-ben született a Vág menti Lipótvárott köznemesi családba, és a Pozsony megyei Galgócon nevelkedett a szülői házban. Apja, Brunszvik Mihály Lipótvár császári parancsnokának volt a titkára a Rákóczi-szabadságharc idején. Emellett 1719 májusában, 47 éves korában bekövetkezett haláláig betöltötte az örökös postamesteri címet. Antal tízéves korában árvaságra jutott, de anyja, Vitális Mária továbbra is élvezte a galgóczi postamesterség jövedelmeit – ez nem volt

Chartier. 7. kiadás. Cambridge (USA)–London 2003. 363–395., különösen: 381. Az ilyen típusú közéleti bejegyzések ugyan nem kizárólagosak, de többségben vannak Brunszvik Antal művében is.

¹¹ Az egodokumentum fogalmára lásd *Winfried Schulze*: Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegung für die Tagung „Ego Dokumente”. In: Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte. (Selbstzeugnisse der Neuzeit 2.) Berlin 1996. 11–30., különösen: 14., 28.

¹² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) P 68 Brunswick család levéltára. Évrendezett iratok (a továbbiakban: P 68), továbbá Slovenský národný archív, Bratislava (a továbbiakban: SNA) Brunswick–Chotek család alsókorompai levéltára. III. Publica politica. Brunswick I. Antal hivatali iratai (a továbbiakban: Brunszvik I. Antal hivatali iratai).

¹³ A szerzők által az egodokumentumokban megteremtett önazonosság kérdéséről lásd *Kövér György*: Én-azonosság az ego-dokumentumokban. Napló, önéletírás, levelezés. In: *Üő*: Biográfia és társadalomtörténet. Bp. 2014. 101–102.

¹⁴ *Czeke Marianna*: Brunszvik Teréz grófnő naplói és feljegyzései I. Bp. 1938. (genealógiai tábla)

¹⁵ *Fallenbüchl Zoltán*: Állami (királyi és császári) tisztviselők a 17. századi Magyarországon. Adattár. Bp. 2002. 60–61., 360.

kivételes a 18. században sem –, valószínűleg árendába adta azt.¹⁶ 1742-ben bekövetkezett haláláig özvegyként kezelte a Galgóc környékén nagyrészt zálogképpen kezébe került birtokokat is.¹⁷

Brunszvik Antal tanulmányait Nyitrán a piaristák iskolájában kezdte 1716-ban, majd 1721-ben Nagyszombatban folytatta, végül 1727-ben a nyitrai konviktusban fejezte be, ahová ebben az évben aritmetikát ment tanulni.¹⁸ Feljegyezte tanárai nevét is, közülük kiemelkedik az őt 1725–1726-ban Nagyszombatban tanító osztrák származású jezsuita költő, Schez Péter.¹⁹ Schez 1716-ban kiadott történeti eposza, az Ovidius hatását mutató *Metamorphosis Hungariae* a hun–magyar rokonság tételéből kiindulva a magyar történelem Habsburg-párti olvasatát nyújtotta, elítélve a magyar önállósági törekvéseket.²⁰ Ez a szellemi környezet meghatározhatta Brunszvik Antal politikai-közéleti indulását is.

Ezután a hagyományos nemesi oktatás egyik meghatározó szelétébe is belekóstolt: a patvariát Nyitra vármegye alispánja és ellenzéki vezérszónoka, Bartakovich Márton mellett kezdte meg, éppen az 1728–1729. évi diéta idején. A diétát követően Zichy Ádám nádori ítélmester, majd 1731-től Száraz György személynök mellett Pesten a Királyi Tábla jurátusaként szerzett tapasztalatot az igazságszolgáltatás és közigazgatás működéséről. Nyelvtudásáról a levéltári anyagban található iratok adnak fogódzót: a magyar, latin, német, szlovák nyelv mellett valószínűleg megtanult franciául is: nemcsak a könyvtárában lévő könyvek, hanem a galíciai hivatalnokoskodása alatt hozzá intézett francia nyelvű levelek is erről tanúskodnak.²¹ Leveleiből kiderül, hogy újságolvasó ember volt,²² önéletírásából pedig a világpolitikai eseményekben való naprakész tájékozottságára lehet következtetni.²³

A hagyományos, gyakorlati alapú jogi ismeretanyagot nemcsak a napi bírói-igazságszolgáltatási adminisztratív munkában alkalmazta, hanem ennek rendszerezett formában való összefoglalására is kísérletet tett. 1760 körül Batthyány

¹⁶ *Olga Khavanova*: „Kitűnő tehetséggel ellátott, különböző nyelveket tudó, jogok tudásával rendelkező...” Hivatalnoki pályafutások a Magyar Kamaránál a felvilágosult abszolútizmus idejében. Századok 148. (2014) 1209–1228., különösen: 1219.

¹⁷ Brunszvikné halála után Antal és három lánytestvére között 1743 januárjában kelt osztálylevelet közli *Jedlicska Pál*: Kiskárpáti emlékek II. Eger 1891. 136.

¹⁸ OSZK Kt. MV. I. fol. 3.

¹⁹ Peter Schez 1716-ban, majd 1725–1726-ban tanított Nagyszombaton, amely egybevág Brunszvik Antal közlésével. Schezről újabban lásd *Szőrényi László*: Hunok és jezsuiták. Fejezetek a magyarországi latin honfoglalási epika történetéből. Bp. 2018. 127.

²⁰ *Szőrényi L.*: Hunok és jezsuiták i. m. 127., 146–147., 216.

²¹ Töredékesen, Martonvásáron fennmaradt könyvtárára lásd A Brunszvik család martonvásári könyv- és kottatára. Szerk. Hornyák Mária. Martonvásár 1991. 16. Erre lásd MNL OL P 68 1776. év. No. 7., 9.

²² A visszacsatolt Galícia ügyei kapcsán említi, hogy újságból tájékozódott: MNL OL P 68 1773. év. No. 88. Bécs, 1773. dec. 20. Győry Ferenc levelére írt válaszfoglalmazvány.

²³ Például elítéli a XV. Lajos elleni 1757. évi párizsi merényletet, de a lengyel belpolitika eseményeiben is nagy jártasságot mutat: OSZK Kt. MV I. fol. 80–81. és II. fol. 67–68.

Lajos nádor megbízásából, még mint nádori ítélmester kezdett bele egy elméleti bevezetővel is ellátott döntvénygyűjtemény összeállításába, amelyet később is használhattak a bírósági ügyvitelben.²⁴ Befejezésének valószínűsíthető időpontja 1776 tájára tehető.²⁵ Levelezésének tanúsága szerint a Mária Terézia utasítására 1769-ben elkészített kúriai döntvénygyűjtemény, a *Planum tabulare* felülvizsgálatát és véleményezését is ő végezte, ekkor már kancelláriai tanácsosként.²⁶ Jogi szakértelmét és tekintélyét mutatja, hogy hivatali iratainak tanúbizonysága szerint a magyarországi fenyítőház (*domus correctoria*) felállításáról készült, 1764-ben keletkezett kancelláriai előterjesztés munkálataiban is részt vett.²⁷

A felsőbb oktatást és a korszerűbb műveltség megszerzését fiai nevelése kapcsán is fontosnak tarthatta, mert mindkét fia, ifjabb Antal és József is a bécsi Theresianum hallgatója lett.²⁸ A pesti piaristáknál a nagyszombati jezsuitáknál tanuló Antal tíz éves, amikor apja francia nyelvű instruktort fogadott mellé.²⁹ A Wienerisches Diarium pedig ifjabb Antal kitűnő német nyelvtudását emelte ki a Theresianumban tett, 1766-os vizsgája alkalmával.³⁰ A két fiú Theresianumba jutásában szerepet játszott az a Mária Terézia által követett alapelv, amely az atyai érdemeket a fiúk iskoláztatása során nyújtott kedvezmények révén is igyekezett jutalmazni. 1766-ból származik az az Olga Khavanova által is idézett (akár a magyar

²⁴ A magyar jakobinus mozgalomban kivégzett Öz Pál lefoglalt iratai között is megtalálható ennek egy példánya: Varga Endre: Bírósági levéltárak 1526–1869. (Magyar Országos Levéltár kiadványai I. Levéltári leltárak 6.) Bp. 1989. 213. A kéziratot lásd OSZK Kt. Fol. Lat. 4133. Processus Judicarius et usus processum.

²⁵ A munkának a bécsi Österreichische Nationalbibliothekban is megtalálható egy példánya más címmel, valamivel nagyobb terjedelemben, rajta az 1775-ös évszámmal. Valószínűleg Kollár Ádám, egykori udvari könyvtárigazgató révén kerülhetett a gyűjteménybe. Jelzete: Österreichische Nationalbibliothek. Handschriftensammlung, Cod. 12839. Norma procedendi, et causas recte diiudicandi, defendique, Praescripta 1775. Ez a példány azonos lehetett azzal a forrásban jogi vonatkozásúnak mondott és Brunsvik gróf által kidolgozott kézirattal, amelyet Mária Terézia udvarhölgye, Theresia Grass révén kért el Kollártól egy 1776. márc. 23-ai levél tanúsága szerint. Erre lásd Kollár Ádám Ferenc levelezése. S. a. r., bev. Soós István. Bp. 2000. 364.

²⁶ SNA Brunsvik I. Antal hivatali iratai. Levelezés. 92. doboz. Bécs, 1770. okt. 9. és nov. 13. Trajcsik Ádám levelei Brunsvik Antalhoz; A Planum tabulare történetére lásd Degré Alajos: A Planum tabulare keletkezésével kapcsolatos kérdések. In: Kolosváry Bálint emlékkönyv. Bp. 1939. 101–109.

²⁷ Fogalmazványai szerint a külföldi mintára meghonosítandó fenyítő- vagy dologház intézményét Budán kellene létrehozni, a helytartótanács felügyelete alatt, a hazai megyék és városok, illetve a Foglár-féle alapítvány anyagi forrásainak bevonásával: SNA Brunsvik I. Antal hivatali iratai. Mária Terézia-féle úrbérrendezéssel kapcsolatos iratok. 106. doboz, fol. 308–309. és Uo. Főispáni utasítás, töredékek, fogalmazványok. 110. doboz. A dologházakról szóló fogalmazvány-töredék (év nélkül) fol. 89–90., 112. Az első hazai domus correctoriát – Esterházy Ferenc kancellár ingatlanadományának köszönhetően – 1772-ben nyitották meg Szempcen a szakirodalom szerint. Erre lásd Mezey Barna: A börtönügy a 17–19. században. A börtön európai útja. Bp. 2018. 369–370.

²⁸ Antal 1760–1766, József 1764–1770 között volt az intézmény tanulója. Erre lásd Kissné Bognár Krisztina: Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789. Bp. 2004. 338., 339.

²⁹ OSZK Kt. MV I. fol. 78.

³⁰ Wienerisches Diarium 1766. No. 73. (Herbstmonat 10.)

nemesség bécsi integrációjáról szólva metaforikusnak is tekinthető) történet, mi szerint ifjabb Antal német természetjogból kiválóan vizsgázott a Theresianumban. Ennek alkalmából a megérdemelt jutalmat, az aranyláncot maga Mária Terézia adta át neki személyesen, és a fiútól apja egészségi állapota felől érdeklődött. Válasza szerint apja a lábát fájlalta, mire a királynő azt üzentte neki, hogy magyar csizma helyett hordjon kényelmesebb német lábbelit.³¹ A kisebbik fiúról, Józsefről is tudható, hogy felvételét a Theresianumba a királynői ajánlás is segítette.³² A két Brunszvik-fiú fiatal éveivel kapcsolatos források vizsgálata alapján azonban úgy tűnik, hogy a hagyományos magyarországi joggyakorlat megismertetésére és az ezáltal történő kapcsolatépítésre is hasonló súlyt helyezhetett a gondos apa.³³ Végül nem lenne teljes a kép, ha nem ejtenék szót Brunszvik Antal lányainak neveltetéséről. Zsuzsannát, Franciskát és Erzsébetet a pozsonyi Notre Dame-kongregációjának előkelő nemesi lányok nevelésére létrehozott zárdájába íratta és ott neveltette a Habsburg Monarchia más előkelő családjaival együtt. A zárdának és növendékeinek Mária Terézia kitüntetett figyelmet szentelt, főnöknőivel rendszeresen levelezett, és többször személyesen is ellátogatott ide.³⁴

Kapcsolatrendszer: pártfogók és ellenségek

Az oktatás, művelődés szerepének felismerésén túl fontos volt a befolyásos patronusok, pártfogók támogatása Antal karrierjének alakulásában. Az egyes személyekről, a velük való viszonyáról önéletírásában vagy saját hivatali előléptetései kapcsán, illetve egy-egy jelentős személy halálakor, a róla való emlékezés gesztusaként ejt szót. Pályakezdésénél Pozsony vármegye főispánja, Pálffy János országbíró bábáskodott: az ő kancelláriáján nyert alkalmazást 1732-ben, a következő tisztújításon pedig Pálffy jelöltette és megválasztatta őt Pozsony megye

³¹ *Olga Khavanova*: Hazafiság a lojalitás jegyében. A Theresianum magyar növendékei és a bécsi udvar. Századok 140. (2006) 1503–1518., különösen: 1507. és MNL OL P 68 1766. év. No. 1. Bécs, 1766. szept. 9. Johann Heinrich von Kerens theresianumi igazgató levele Brunszvik Antalhoz.

³² SNA Brunszvik I. Antal hivatali iratai. Levelezés. 92. doboz. Bécs, 1764. júl. 20. Johann Heinrich von Kerens theresianumi igazgató levele Brunszvik Antalhoz.

³³ Mindkét fiú theresianumi tanulmányait követően vett részt a patvarián. Ifjabb Antal három évig Pozsony vármegyéjénél volt gyakorlaton, majd Kőszegre Adelffy Antal kerületi táblai elnökhöz, innen a nagyszombati kerületi táblára, annak elnökéhez, Csery Sándorhoz, majd Pestre Kelcz József ítélőmesterhez ment Pestre. József járt Szepes megyében Zbiskó József szepesi prépost beosztottjaként, majd az országbíró kancelláriájára került. Lásd OSZK Kt. MV. II. fol. 64., 70., 78., 87., 92.; *Pálmány Béla*: A magyar rendi országgyűlések történeti almanachja 1790–1812. 1. Bp. 2019. 123.

³⁴ MNL OL P 68 1770. év. No. 14. Pozsony, 1770. jún. 2. Ifjabb Brunszvik Antal levele apjához, és OSZK Kt. MV. II. fol. 78. A Notre-Dame-zárdáról lásd *Ingrid Váruová-Stibraná*: A pozsonyi Notre-Dame zárda nemesi növendékeinek portréi a 18. század harmadik negyedéből. Művészettörténeti Értesítő 51. (2002) 1. sz. 51–68., különösen: 51–52.

aljegyzőjévé.³⁵ A megyei jegyzői poszt – miként a legfrissebb kutatások is kimutatták – a képzett, jogtudó köznemesek számára az egyik legjobb ugródeszka volt a korban a királyi dikasztériumokban való hivatalvállaláshoz.³⁶ A szakirodalomból tudjuk, hogy a Bécshez, Pozsonyhoz közeli nyugat-dunántúli és északnyugat-felvidéki vármegyék nemessége különösen felülreprezentált volt az egyes királyi dikasztériumok hivatalnokai karában. Ez a földrajzi közelség is megkönnyíthette Brunszvik bejutását ezekbe a pozíciókba.³⁷ 1738-ban helytartótanácsi titkári kinevezést kapott, amelyet – szakmai tapasztalatain túl – ugyanúgy korábbi támogatójának, Pálffyknak köszönhetett.³⁸

Önéletírása lapjain felelevenednek a magyarországi nagypolitika formálói is, ki kedvezőbb, ki kevésbé kedvező színben feltüntetve. Ellentmondásos a viszonya Galgóc nagybirtokos családjával, az Erdődyekkel. Erdődy György kamaraelnök, majd országbíró Galgóc birtokosaként – miként az önéletírás több utalásából kiderül – állhatatos ellenlábasa Brunszviknak: a birtokai gyarapításában fáradhatatlan főúrnak éppen a környékbeli köznemesség a legszívósabb ellenfele. Ezek perbeli képviselőjét vállalta fel az ifjú Brunszvik az 1730-as években, illetve idővel az 1740-es években saját javainak kikerekítésén munkálkodva maga is szembekerült Erdődy Györggyel. A Magyar Kamara és Brunszvik Antal között 1746-tól húzódo, Bohunicz falu vitatott birtokjogát érintő perbe maga a kamaraelnök is beavatkozott azzal, hogy adományként kérte a királynőtől saját családja számára, ám az uralkodó személyes beavatkozása és Batthyány Lajos kancellár, majd nádor közbenjárása eredményeként végül Brunszvik nyerte meg a pert a birtokkal együtt.³⁹ Ellenszenve tovább fokozódott, amikor 1749-ben Erdődy országbíró lett, és ezáltal egyben az országbírói ítélmesteri tisztelet betöltő Brunszvik közvetlen hivatali főnöke.⁴⁰ György testvére, Erdődy Gábor egri püspök viszont pozitív szereplőként tűnik fel Brunszvik életében: ő közvetített például Brunszvik házasságkötésekor. Brunszvik – kollégája, Barinay László helytartótanácsi titkár közvetítésével – 1742-ben megkérte Adelffy János kancelláriai tanácsos lányának, Mária Annának a kezét, ám az apától az akkor még ismeretlen és vagyontalan ifjú kosarat kapott. Kétévi – Brunszvik részéről – „remény és félelem” múltán viszont éppen Erdődy Gábor

³⁵ OSZK Kt. MV I. fol. 5.

³⁶ *Sebők Richárd*: Profeszionalizáció az igazságszolgáltatásban a 18. században. A Királyi Kúria köznemes bírának példáján. Századok 150. (2016) 960.

³⁷ *Fallenbüchl Zoltán*: Mária Terézia magyar hivatalnokai. Bp. 1989. 61.

³⁸ *Ember Győző*: A M. Kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848. Bp. 1940. 204.

³⁹ A per kezdeteire: MNL OL E 205-a 71. tétel. Magyar Kamara Archivuma. Acta cameralia. A fiskus pere Brunszvik Antal és mások ellen Bohunicz birtok ügyében (1746–1752). Erdődy György szerepére: MNL OL A 1 Magyar Kancelláriai Levéltár. Originales referadae (a továbbiakban: A 1). 1752. év. No. 53. A per kimenetelére: OSZK Kt. MV. I. fol. 36., 43.

⁴⁰ OSZK Kt. MV I. fol. 5., 43., 44.

egri püspök ajánlkozott közvetítőnek, ecsetelve a leendő apósna a helytartótanácsi titkár tehetségét, előléptetési esélyeit és vagyonát, ezúttal már sikerrel.⁴¹ (A bécsi nászmise utáni lakodalmon egyébként anyósa rokona, Koller Ferenc kancelláriai tanácsos, későbbi személynök volt a vőfélye). Innentől kezdve apósa bécsi kapcsolatrendszere is elősegítette Brunszvik érvényesülését.⁴² Jól jellemzi a helyzetet, hogy az országbírói ítélőmesteri pozícióba – egy fennmaradt levél tanúsága szerint – éppen apósa ajánlotta be Esterházy József akkori országbírónak 1748-ban.⁴³

A Királyi Táblán a korban nem szokványos módon végigjárta az ítélőmesteri hierarchiát: 1745-ben személynöki ítélőmesterségre, 1749-ben országbírói, végül 1756-ban a nádori ítélőmesterségre nyert kinevezést.⁴⁴ Az ítélőmesterek elvben a nagybírák familiárisai voltak, az ő kinevezésükkel nyerték el a hivatalukat, ám Brunszvik Antal pályájára ez a patrónus-kliensi viszonyrendszer nem látszik igazolhatónak.⁴⁵ Kúriai karrierje már a professzionalizáció jegyeit mutatja.⁴⁶ Országbírói ítélőmesteri posztját még az sem veszélyeztette, hogy régi ellenlábasa, Erdődy György lett az országbíró 1748-ban. A hivatali hierarchiában való további előrelépése ezután is töretlen maradt, s feltehetően jogi szaktudásának és tapasztalatának köszönhetően Batthyány Lajos nádor is Brunszvik Antalt jelölte ki ítélőmesterének, amikor 1755-ben a tisztség korábbi betöltőjét hétszemélynökké léptették elő.⁴⁷ Ehhez azonban úgy tűnik, hogy a nádor mellett szüksége volt régi hivatali főnöke és pártfogója, Grassalkovich Antal személynök, későbbi kamaraelnök támogatására is.⁴⁸ Királyi táblai kinevezését követően – az országgyűléseket és hivatali munkáját leszámítva – több alkalma nyílt arra, hogy az uralkodó személyes rokonszenvét megnyerje és hűségét bizonyíthassa. Így 1755 januárjában – nádori ítélőmesteri kinevezését követően – egy audiencián Mária

⁴¹ OSZK Kt. MV I. fol. 15., 17. Adelffy Jánoshoz írt „házasságközvetítő” levelei: SNA Brunszvik I. Antal hivatali iratai. Levelezés. 92. doboz. Pozsony, 1743. jan. 15., jan. 30. és ápr. 4.

⁴² *Fazekas István*: A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai a 16–18. században. Századok 148. (2014) 1153.

⁴³ SNA Brunszvik I. Antal hivatali iratai. Levelezés. 92. doboz. Pozsony, 1748. jan. 22. Esterházy József gróf országbíró Adelffy János kancelláriai tanácsoshoz.

⁴⁴ Sebők Richárd kutatásai szerint az 1722–1792 között kinevezést nyert 23 ítélőmester közül négyen töltötték be mindhárom tisztséget. Erre lásd *Sebők Richárd*: Az 1722–1792 közötti országgyűléseken részt vevő és részt nem vevő ítélőmesterek prozopográfiai elemzése. *Aetas* 18. (2017) 36–45., különösen: 40. Királyi Táblai hivatalviselésére lásd *Uő*: Professzionalizáció i. m. 957–958.

⁴⁵ *Uő*: Hivatali pályafutások a 18. századi Királyi Kúrián. In: Politikai elit és politikai kultúra a 18. század végi Magyarországon. Szerk. Szijártó M. István – Szűcs Zoltán Gábor. Bp. 2012. 15–50., különösen: 24.

⁴⁶ Hasonló párhuzamként felsőbüki Nagy István pályája kapcsán lásd *Szijártó M. István*: A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792. Bp. 2005. 160.

⁴⁷ MNL OL A 1 1755 No. 7. Pozsony, 1755. jan. 4. Batthyány Lajos kérvénye Nádasdy Lipót kancellárhoz.

⁴⁸ SNA Brunszvik I. Antal hivatali iratai. Levelezés. 92. doboz. Bécs, 1754. dec. 14. Grassalkovich Antal levele Brunszvik Antalhoz.

Terézia is fogadta, személyesen biztatva Brunsvikot további előléptetések ígéretével.⁴⁹ 1759-ben a nádor felhívására a hétéves háború költségeinek fedezésére önkéntes adományt tett (a Kúria több bírójával együtt) saját nevében 300 forint értékben.⁵⁰ 1760 októberében pedig Pozsony vármegye delegáltjaként József főherceg, trónörökös és Izabella pármái hercegnő bécsi esküvőjén vett részt.⁵¹

Önéletírása alapján úgy tűnik, azt követően, hogy a Királyi Táblára került, az 1740–1750-es évek fordulóján alakult ki az országos politikai elit meghatározó tagjaihoz kötődő kapcsolatrendszere, amely közhivatali pályájának további évtizedeit is végigkísérte. Erre az időre visszatekintve közvetlen hangon, pártfogójaként emlékezik meg Fekete Györgyről, aki személynökként a Királyi Táblán feljebbvalója volt, őt „tudós férfiú”-ként, a „hazának sokat szolgálni képes” hivatalnokként jellemezte, s aki vele – saját leírása szerint – „barátságos és familiáris” volt.⁵² Másik nagy pártfogója a már említett Grassalkovich Antal, aki korábban személynökként, majd kamaraelnökként került kapcsolatba Brunsvikkal. Őt „szerencsés és kiváló” emberként jellemzi, akit – az általános, pasquillusok által sugallt történeti képtől eltérően – az országlakók szerettek és tiszteltek, vagyonát nem a legjelentősebb famíliák kisémmizése révén gyarapította, hanem hivatali tevékenységének köszönhetően szerezte – vallotta önéletrajzában Brunsvik.⁵³ Kiemeli, hogy a kamaraelnök „senkinek sem ártott”.⁵⁴ Grassalkovich vállalta el elsőszülött fiának a keresztapaságát is 1746-ban.⁵⁵ Később keresztfia kamarai karrierjét, vagyis kincstári ügyvédi, majd pozsonyi kamarai titkári kinevezését is a kamaraelnök pártfogásának és a fia jövője érdekében végzett állhatatos apai érdekérvényesítésnek köszönhette.⁵⁶ Ezen túl Grassalkovich nagy szerepet játszott abban, hogy a kamarára háramlott Fejér vármegyei martonvásári birtokra – az azt igénylő Nádasdy kancellárral és öccsével, Nádasdy Ferenc tábornok, horvát bán igényével szemben – több éves huzavona után végül a korábbi bérlő, Brunsvik nyerjen megerősítést, majd királyi adományt 1771-ben.⁵⁷ Ennek megfelelően Nádasdy Lipót kancellárról, aki 1746–1758 között töltötte be tisztségét,

⁴⁹ OSZK Kt. MV I. fol. 76.

⁵⁰ MNL OL P 68 1759. év. No. 1. Pest, 1759. szept. 21.

⁵¹ OSZK Kt. MV I. fol. 91.

⁵² OSZK Kt. MV I. fol. 36. Életrajzára lásd *Tuza Cs.: Egy elfeledett i. m.*

⁵³ A pasquillusok Grassalkovichról alkotott képére lásd *Fallenbüchl Z.: Grassalkovich Antal i. m.* 71.

⁵⁴ OSZK Kt. MV I. fol. 35.

⁵⁵ *Fallenbüchl Z.: Grassalkovich Antal i. m.* 30.

⁵⁶ MNL OL P 68 1770. év. No. 10. Korompa, 1770. aug. 17. Ifjabb Brunsvik Antal levele apjához; SNA Brunswick I. Antal hivatali iratai. Levelezés. 92. doboz. Gyöngyös, 1771. júl. 29. Brunsvik Antal levélfogalmazványa Grassalkovich Antalhoz.

⁵⁷ A 7500 holdas pusztát 1758-tól először Beniczky Sándortól, majd annak halála után, 1761-től az új tulajdonostól a Magyar Kamarától vette zálogba. Erre lásd *Üvegesné Hornyák M.: Martonvásár és a Brunsvik uradalom i. m.* 25–30.

visszafogottan nyilatkozik. Szerinte a kancellár nagy tapasztalatú és szorgalmas hivatalnok volt, de élete végére teljesen odaadta magát szenvedélyeinek és embergyülölvé vált. Senkiért és semmilyen ügyért nem állt ki, néhány hűséges kliensén kívül. A kancellár élete végén már beszélni sem tudott, gutaütése miatt, állítólag egyik kliense, Zbiskó Károly József írta alá lemondólevelét.⁵⁸

Személyes kapcsolatai teremtették meg az alapot ahhoz, hogy Brunszvik élete utolsó szakaszában társadalmi presztízisének jelentős emelkedése következzen be. 1762-ben a nádor a megüresedett alnádori tisztségbe akarta kinevezni, amit végül visszautasított, és a hamarosan felajánlott kancelláriai tanácsosi állást fogadta el.⁵⁹ Állítólag új hivatalát egykori hivatali felettesének, galánthai Fekete Györgynek köszönhette, aki ugyanekkor kapta meg az alkancellári posztot.⁶⁰ Brunszvik döntését a magasabb fizetés és presztízis keresése motiválhatta, mivel éves javadalmazása kancelláriai tanácsosként 5000 forintra emelkedett.⁶¹ Két évvel később egy, az országgyűlés alatt Cornelius Nenny kabineti titkárhoz beérkezett jelentésben olvashatunk egy akkoriban felröppent feltételezésről, miszerint egy esetleges előléptetési hullám esetén Brunszvik Antal kerülne az alkancellári posztra esélyes Koller Ferenc helyére személynöknek.⁶² Tizenegy évvel később már Vass Mihály, Brunszvik bécsi levelezőpartnere – Szvetics Jakab esetleges alkancellári előléptetése esetén – őt látta esélyesnek a *personalisi* posztra.⁶³ Ez a pályáiv saját korában, de később sem lehetett kivételes: az egykori ítélőmesterek – néhány évnyi jogügyigazgatói, helytartótanácsi-, bécsi kancelláriai-, vagy udvari kamarai szolgálat után – gyakran tértek vissza a Királyi Tábla élére személynökként.⁶⁴ A személynöki tisztség a szorgalmas, jogtudó nemesek számára a további felemelkedés ugródeszkája volt: többen kaptak közülük szolgálataik eredményeképpen főnemesi címet.⁶⁵

⁵⁸ OSZK Kt. MV I. fol. 86. 1758. ápr. 13-ei bejegyzés.

⁵⁹ Kancelláriai tanácsosságára lásd *Fazekas István*: A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai a 16–18. században. Századok 148. (2014) 1131–1155., különösen: 1148.

⁶⁰ OSZK Kt. MV II. fol. 6.; *Fazekas István*: Egy magyar karrier Bécsben: Esterházy Ferenc kancellár pályaképe. Szélesvíz 1. (2014) 2. sz. 10.

⁶¹ OSZK Kt. MV II. fol. 6. és Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban: ÖStA HHStA) Handschriftensammlung Bl. 794. Personalstände der Ungarischen Hofkanzlei. fol. 56. A Királyi Tábla tagjainak fizetése is csak II. József reformjai után érte el a 2000 forintot, vagyis a helytartótanácsosok javadalmazásának szintjét. Vö. *Varga Endre*: A királyi curia 1780–1850. Bp. 1974. 31–32.

⁶² ÖStA HHStA Kabinettsarchiv Nachlass Nenny. Berichte von Paul Festetics. No. 41. 1764. okt. 6.

⁶³ SNA Brunszvik I. Antal hivatali iratai. Levelezés. 92. doboz. Bécs, 1773. febr. 12. Vass Mihály levele Brunszvik Antalhoz.

⁶⁴ *Varga E.*: A királyi curia i. m. 162.

⁶⁵ *Sebők R.*: Hivatali pályafutások i. m. 21–22.

Országgyűlési szereplések

Brunszvik Antal számára az országos és a bécsi udvarban való ismertséget a század közepének országgyűlései hozták meg. Jogászi rátermettsége mellett diétai szerepléseivel ekkor bizonyíthatta lojalitását az uralkodóház iránt, miként a Királyi Táblán szereplő sok más tehetséges ülnök vagy vármegyei követ is.⁶⁶ Már az 1741. évi koronázó országgyűlésen az új uralkodó, Mária Terézia arany-sarkantyús lovaggá avatta a pozsonyi ferencesek templomában, de valószínűleg még nem országgyűlési érdemei miatt, mivel ott funkciót nem vállalt, hanem helytartótanácsi hivatala okán.⁶⁷ Önéletírásából tudható, hogy a 1739–1740. évi pestisjárvány során Brunszvik a helytartótanács által kiküldött, a járvány megfékezésére intézkedéseket foganatosító bizottság munkájában jegyzőkönyvvezetőként – így a helyszíni kiszállásokban is – serényen kivette a részét.⁶⁸ Ez felkeltette előljárói figyelmét is, ami talán nem függetleníthető a lovaggá ültetéstől sem.

Az 1751-es diétán országbírói ítélmesterként – mint általában a Királyi Táblának a diéta alsótábláján helyet foglaló tagjai – beszédeivel a magasabb adóösszeg eléréséért és a királyi előterjesztések támogatásáért állt ki.⁶⁹ Május 29-én a személynök jelölte ki a gazdasági tárgyú sérelmek megszerkesztésére felállított bizottság referensévé Brunszvik Antalt.⁷⁰ A diétáról és a bizottsági munkálatokról az ítélmester részletgazdag naplót vezetett, amely fennmaradt a család levéltárában.⁷¹ Önéletírásában Brunszvik plasztikusan ábrázolja a diéta végét, amikor Fekete György személynökkel és Nagy Pál ítélmesterrel részt vett a törvénycikkek megszerkesztésének éjszakába nyúló munkájában a kancellár szállásán. Elítélte a rendek ellenkezését Győr város szabad királyi címének becikkelyezése miatt, akik ezt „a királyi akarattal szemben becstelenül támadták”. Ugyanekkor még részt vett az új katonai szabályzat, a *regulamentum militare* megalkotásában.⁷² A diéta után, az ott kifejtett szerepéért – a szokásos taksa lefizetésének elengedésével – királyi tanácsosi címet és aranyéremmel ellátott nyakláncot kapott Mária Teréziáról.⁷³ Az 1751. évi aulikus diétai tevékenysége évtizedekkel később is hivatkozási alapul szolgált számára a királyi

⁶⁶ *Szijártó I.*: A diéta i. m. 163.

⁶⁷ OSZK Kt. MV I. fol. 11.

⁶⁸ OSZK Kt. MV I. fol. 9.

⁶⁹ Az 1751. évi diéta adóügyi vitáira és a Királyi Tábla szerepére általában lásd *Szijártó I.*: A diéta i. m. 246–248., 158–166.

⁷⁰ Országgyűlési Könyvtár Gyurikovits-gyűjteménye, 700.470. Diarium diaetae anni 1751. 19–20.

⁷¹ SNA Brunszvik I. Antal iratai. 107. doboz. Diaeta anni 1751. [oldalszámozás nélkül]

⁷² OSZK Kt. MV I. fol. 57.

⁷³ OSZK Kt. MV I. fol. 58–59.

kegy elnyerésénél, így például 1761-ben a martonvásári puszta megszerzése⁷⁴ vagy 1778-ban a titkos tanácsosi cím odaítélése során.⁷⁵

Az 1764–1765. évi diéta idején már kancelláriai tanácsosként Bécsben működött. Már az országgyűlés elején „diétai correferens”-ként Niczky Kristóffal együtt őt küldik ki Pozsonyba a felmerülő ügyek intézésére, majd innen birto-
kaira távozik.⁷⁶ November elején Mária Terézia utasítására Esterházy kancellár, Szveticz Jakab és a már említett Niczky tanácsosok társaságában ismét őt rendelik ki Pozsonyba a diétára.⁷⁷ Ő volt a kancellária diétával kapcsolatos kiadmányai-
nak szerkesztője, de a törvények végső formába öntését is ő felügyelte. Önéletírása szerint Brunszvik fogalmazta meg az uralkodó nevében azt a helytartótanács-
hoz küldött királyi leiratot is, amely a rendi ellenzék rebellis hangú röpiratának, a *Vexatio dat intellectum*nak a bevonását és elégetését parancsba adta.⁷⁸

Úrbérrendezés – a királynővel ápoltt személyes viszony elmélyülése

Brunszvikra a királynő az „országgyűlés nélküli” időszakban is számítha-
tott. Az 1765–1766-ban zajló nyugat-dunántúli parasztfelkelés az ottani
nagybirtokosok uradalmi által túlterhelt jobbágyok spontán mozgalmaként
indult, amelyet az udvar saját politikai szándékainak szolgálatába állított.
A jobbágy–földesúri viszonyba való beleavatkozás nemcsak a földesúri terhek
csökkentését célozta, hanem ezek országos szinten való egységesítését, átlát-
hatóbbá tételét, illetve ezen keresztül az állami adók növelését, illetve be-
szedhetőségének biztosítását is elősegítette. Mária Terézia 1766 januárjában
küldte ki Brunszvik Antalt királyi biztosnak Vas és Zala megyébe a kibonta-
kozó parasztmozgalom megfékezésére, majd a mintaként (elsőként elvégzen-
dő) Zala megyei rendezés lebonyolítására.⁷⁹ Kinevezésének ötlete Brunszvik

⁷⁴ ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv, Alte Hofkammer, Hofffinanz-Ungarn. 1761. febr. 4. Brunszvik Antal kérvénye (1760. aug. 23.)

⁷⁵ Érdeklődés, hogy külön kegyként a szokásos taksa elengedésével kapta meg a címzetes titkos tanácsos-
ságot: ÖStA HHStA Reichkanzlei, Geheime Räte, B–E. Kt. 2. 19–28. Bécs, 1778. nov. 16. Brunszvik I. Antal címzetes titkos tanácsosi kinevezése.

⁷⁶ ÖStA HHStA Kabinettsarchiv (a továbbiakban: KA), Nachlass Nenny. Festetics Pál jelentése. No. 17. Pozsony, 1764. júl. 29.

⁷⁷ *Alfred Ritter von Arneth*: Maria Theresia's letzte Regierungszeit 1763–1780. Erster Band. Wien 1876. 514.

⁷⁸ OSZK Kt. MV II. fol. 17.

⁷⁹ Kinevezésére lásd *Szabó D.*: A magyarországi urbérrendezés i. m. 245., 777.

rendszeres levelezőpartnerétől, Balassa Ferenc helytartótanácsostól,⁸⁰ akkori szerémi főispántól származik, aki még az országgyűlés alatt többször is szóba hozta Mária Terézia kabineti titkára előtt a nevét, mint a megyébe kiküldendő királyi biztosét.⁸¹ Javaslatára szerint a királyi kormányzások kisnemesi származású tanácsosait kell kiküldeni királyi biztosként, mivel nincs sok földjük, inkább hivatali fizetésükből élnek, tehát ezáltal is az uralkodó érdekeit tudják majd szolgálni, mint tőle függő emberek.⁸²

1766. januárban – a nyugat-dunántúli parasztfelkelés lecsillapítását célzó – királyi biztosi kiküldetését nemcsak lojalitásának és kapcsolatainak köszönhetette, hanem kiváló helyismeretének és a mezőgazdaságot elméleti és gyakorlati szinten is átlátó szakismereteinek, illetve érdeklődésének. Ilyen irányú érdeklődésére mutat, hogy francia nyelvű mezőgazdasági szakkönyve is volt könyvtárában. Élete végéről is maradt fenn levele, amelynek kíséretében az első hazai méhészeti szakkönyv szerzője küldte el neki, kérésére, a könyvét.⁸³ A térségről elegendő helyismerettel is rendelkezett, 1749–1754 között több alkalommal járt kiküldetésben a nyugat-dunántúli Batthyány-uradalmak birtoklása körüli, idősebb Batthyány Ádám, Imre és Zsigmond közötti perben.⁸⁴ Emellett tanácsosként Brunsvik referált úrbéri ügyekben a kancellárián, az 1765-től megszaporodó paraszti kérvényekkel és küldöttségekkel is ő foglalkozott, amelynek révén jó rálátása nyílt az elégedetlenség okainak megismerésére.⁸⁵

Tehetségét mutatja, hogy sikerült rábeszéléssel, az uralkodói rendezés ígéretével hazaküldenie és megbékítenie a paraszti küldöttségeket, így az esetek többségében a Nyugat-Dunántúlon komolyabb összecsapások nélkül ment végbe a „felkelés” felszámolása.⁸⁶ Az elnyomott jobbágyság iránti személyes együttérzésének, helyzetük javítása iránti felelősségérzetének mind önéletrajzában, mind

⁸⁰ Brunsvik Antal és Balassa Ferenc között az utóbbi Szerém megyei főispáni és itteni egészségügyi biztosi kiküldetése idején rendszeres levelezés folyt. Balassának a Brunsvik családdal való szívélyes viszonyára mutat, hogy ifjabb Antal apjával együtt például Balassát is meghívta egyik theresianumi vizsgájára: MNL OL P 1765 Balassa család levéltára (a továbbiakban: P 1765), Balassa Ferenc iratai No. 1608. Bécs, 1765. aug. 8.

⁸¹ ÖStA HHStA KA, Nachlass Nenny. Balassa Ferenc jelentése. Vukovár, 1764. szept. 26. A 1765. szept. 19-ei jelentést közli: *Szabó D.*: Az úrbérrendezés I. 625–626.

⁸² *Vörös K.*: Az 1765–66. évi i. m. 358. Brunsvikhoz hasonló társadalmi közegekből jött Győry Ferenc vagy Balogh László is.

⁸³ SNA Brunsvik I. Antal hivatali iratai. Levelezés. 92. doboz. Miskolc, 1771. jan. 12. Szathmáry Király György levele Brunsvik Antalnak, és a válaszlevél fogalmazványja ugyanitt.

⁸⁴ OSZK Kt. MV I. 62. fol. A németújvári, pinkafői, szentgotthárdi, szalónaki, csákányi és dobrai birtokrészeket érintő birtokosztályról volt szó, továbbá MNL OL A 1 1754. No. 342. Batthyány Ádám és testvérei Királyi Tábla előtti ügyében a nádor által kirendelt bizottság jelentése és iratai.

⁸⁵ *Szabó D.*: A magyarországi urbérrendezés i. m. 76–77.

⁸⁶ OSZK Kt. MV II. fol. 34–35.

magánleveleiben is nyomát találjuk.⁸⁷ Felfogását Nenny kabineteti titkárhoz írott, 1766-os jelentései világítják meg a legjobban. Ezek tanúbizonysága szerint számos esetben kritikusan viszonyult az itteni nagybirtokosokhoz, illetve a visszaélésekért leggyakrabban felelős gazdatisztjeikhez (például az úgynevezett hosszú fuvar, az aránytalanul magas robotkövetelések, a hegyvám emelése miatt), de a jogtalan földfoglalásokat és a hatóságokkal szemben erőszakot elkövető parasztokat is elítélte. Észrevette viszont, hogy egyes nagybirtokosok korábban jobbágyi használatú termőföldeket is elvettek és csatoltak majorságukhoz, amelyeket szerrinte a nép megélhetésének biztosítása miatt is vissza kell juttatni korábbi birtoklóinak. Fontosnak tartotta, hogy a parasztságot meggyőzzék az uralkodó jó szándékairól, ezért sürgette a kiadott és kiadandó rendeletek német, magyar, szláv nyelvekre való lefordítását és kinyomtatását.⁸⁸ Az Államtanács-hoz befutott jelentései nagymértékben befolyásolhatták a birodalmi szintű döntések megvalósítását, ám ennek részleteit csak egy királyi biztosi működését részletesen vizsgáló kutatás tisztázhatja.⁸⁹ Ő volt az, aki kidolgozta azokat a tabellákat, amelyek alapján bármilyen nagyságú jobbágytelekhez kapcsolódó robotteher mértékét ki lehetett számítani.⁹⁰ A királyi biztosi instrukció szerint fő feladata a vármegyegyűléseken az immár országos érvényű úrbéri rendelet kihirdetése, a megyei tisztikar ellenőrzése a végrehajtás során, az elkészült összeírások, a telkek osztályozása, illetve urbáriumok felülvizsgálata, továbbítása a központi kormányzervekhez, végül az elkészült munkák kihirdetése a megyegyűlésen.⁹¹

Miután az említett vármegyékben 1768-ban végzett feladatával, a királynő 1769-ben megbízta Heves, Nógrád és Borsod, majd 1771-ben Gömör és Torna vármegyék úrbéri munkálatainak felügyeletével királyi biztosként. 1772-ben küldte ki Zemplén, Szabolcs és Ung vármegye királyi biztosi feladatainak ellátására.⁹² Az úrbérrendezéssel kapcsolatos munkáit csak 1774 nyarán fejezte

⁸⁷ OSZK Kt. MV I. fol. 71. és SNA Brunszvik I. Antal hivatali iratai. Levelezés. 92. doboz. Eger, 1770. máj. 31. és aug. 8. Brunszvik Antal levélfogalmazványa Rosty Ferenc vasi alispánhoz.

⁸⁸ ÖStA HHStA KA, Nachlass Nenny. Brunszvik Antal jelentései, 1766. febr. 17., 28., ápr. 29., jún. 8., jún. 11., 15., 17., 25.,

⁸⁹ *Ember Győző: Mária Terézia és az Államtanács.* Klebelsberg Kunó Történetkutató Intézet Évkönyve 5. (1935) 104–149., különösen: 141. és 149. Ember Győző munkájában az Államtanács úrbéri ügyekben végzett munkájára beadványokkal legnagyobb hatást gyakorló magyarokat is megnevezi, így Festicus Pált, Koller Ferencet, Balassa Ferencet. A megyékbe kiküldött királyi biztosokra a kidolgozott koncepciók végrehajtása maradt. A Brunszvik véleményét tartalmazó beadványok azonban a megvalósításra is jelentős hatással lehettek, erre néhány példa: ÖStA HHStA KA, Staatsrat. Protokoll 1766. I. No. 182., 492., 713., 829.; II. 990., 1728., 1922.

⁹⁰ ÖStA HHStA KA, Staatsrat. Protokoll II. 829., 990. és *Vörös K.: Az 1765–1766. évi i. m.* 351.

⁹¹ SNA Brunszvik I. Antal hivatali iratai. Mária Terézia-féle, úrbérrendezéssel kapcsolatos iratok. 106. doboz. Az úrbérügyben kiküldött királyi biztosok utasítása. Év nélkül. (fol. 123–137.)

⁹² OSZK Kt. MV II. fol. 88., 91., 95.

be.⁹³ Feltételezem, hogy a korábban az úrbérrendezéssel határozottan szembe helyezkedő Nógrád megyébe,⁹⁴ és az ugyancsak hagyományosan ellenzéki északkeleti „tiszai” vármegyékbe való kiküldetése sem lehetett véletlen. Feladatait – a kortárs vélemények alapján – a többi királyi biztoshoz képest eredményesen és a már megszokott ügybuzgalommal végezte.⁹⁵ Helyismerete hiányos voltából adódott azonban, hogy a földesúri visszaéléseket akaratan kívül nem vette észre mindenhol.⁹⁶ Nem minden esetben a nemességet okolta a jobbágyok helyzetéért. Észrevette ugyanis, hogy az északkelet-magyarországi megyék jobbágyainak földesúri terhei alacsonyabbak a nyugat-dunántúli szintnél, de az állami adó (*contributio*) terhelésük lényegesen magasabb, mint amennyit elviselni képesek lennének.⁹⁷ Az úrbérrendezés munkáin túlmenően jelentést tett a megyei közélet eseményeiről, ahol általában a megyegyűlésen is ő elnökölt. Szabolcs megyében pedig – az urbáriumok kihirdetését követően – a tisztújításkor észrevételeket tett az ellenzékiné tekintett protestáns nemesek tisztikarba kerüléséről.⁹⁸

A királynővel való személyes kapcsolatának elmélyülését és a királyi kegynyilvánítások sokasodását mutatja, hogy 1767-ben megkapta a Szent István-rend kiskeresztjét. Ennek átadásakor Mária Terézia érdeklődött Brunsvik megbetegedett lábának állapota felől. Megbecsültségét mutatja továbbá, hogy a nagybeteg Brunsvikné megmentésére saját udvari orvosát, van Swietent személyesen rendelte a kancelláriai tanácsos szállására.⁹⁹ Az uralkodó figyelme kiterjedt fia, ifjabb Brunsvik Antal házasságára is, aki számára a leendő feleséget – egy erdélyi Szászföldről származó, szerény anyagi lehetőségekkel bíró, frissen katolizált család sarját, Seeberg Annát – Joseph Püchler kabineti titkár révén közvetítette.¹⁰⁰ A családi hagyomány szerint az apa három éven át akadályozta fiát abban, hogy szíve választottját oltárhoz vezethesse, 1774-ben a királynő beavatkozására

⁹³ MNL OL P 68 1773. év. No. 20. Gyöngyös, 1774. júl. 8. Brunsvik Antal helytartótanácsához címzett jelentésének fogalmazványja.

⁹⁴ *Szabó Dezső*: A megyék ellenállása Mária Terézia úrbéri rendeleteivel szemben. Értekezések a történeti tudomány köréből 25. (1934). 3. sz. 9., 12–13.

⁹⁵ MNL OL P 68 1771. No. 4. Gödöllő, 1771. szept. 27. Grassalkovich Antal gróf levele és SNA Brunswick I. Antal hivatali iratai. Levelezés. 92. doboz. Eger, 1773. ápr. 5. Vass Mihály levele Brunsvik Antalhoz.

⁹⁶ Mint például a Heves megyei Tiszánánán, lásd *Soós Imre*: A jobbágyföld sorsa Heves megyében a XVIII. században. Eger 1958. 120.

⁹⁷ Politikai elfogulatlanságát bizonyítja, hogy az 1741-ben és 1751-ben a diétára kiküldött zempléni diétai követnek, Okolicsányi Jánosnak, egykori vitapartnerének a szavaira hivatkozott ekkor: MNL OL P 68 1772. év. No. 15. Tokaj, 1772. szept. 2. Püchler kabineti titkárhoz intézett jelentése.

⁹⁸ MNL OL P 68 1773. év. No. 92. Tokaj, 1774. ápr. 7. Brunsvik Antal levélfogalmazvány György Ferenchez.

⁹⁹ OSZK Kt. MV II. fol. 47., 60.

¹⁰⁰ OSZK Kt. MV II. fol. 99. (1774. máj.) és A Seebergi Wanckel és a Seebergi Sasváry család története. A 2. bárói ág, Anna Barbara Wanckel von Seeberg bárónő. ifj. korompai gróf Brunsvik Antalné (1752–1830). Összeáll. Seebergi-Sasváry Zoltán. Bp. 2004. 2., 9–10.

volt kénytelen engedni.¹⁰¹ A királyi kegy egy másik látványos megnyilvánulása volt, hogy 1769-ben a kancellária nyilvános tanácsülésén a királynőtől Brunszvik díszes aranygyűrűt kapott, amelyet a kancellár adott át neki, az ezt kísérő oklevél felolvasása után.¹⁰²

Az úrbérrendezés során szerzett érdemei nagymértékben befolyásolták később Brunszvik Antal grófi címszerzését is.¹⁰³ Noha birtokszerzéseit saját vagyonából hajtotta végre, mindig háta mögött érezhette a királyi támogatást ezután: vitatott birtokjogú szerzeményeire így szerezhette királyi jóváhagyást,¹⁰⁴ illetve a megszüntetett jezsuita rend birtokaiból is így vásárolhatta meg a Pozsony megyei Fehéregyháza pusztát.¹⁰⁵

„Szkülla és Kharüpdisz között”¹⁰⁶ – Hivatalviselés Galíciában

Brunszvik Antal 1775. október 7-én kapott grófi címet.¹⁰⁷ Ez csaknem egybeesett – a Lengyelország felosztása után 1772-ben a Habsburg Monarchiához került – galíciai tartományi törvényszéki alelnöki kinevezésével. Ez számomra az eddigi életpálya szempontjából inkább kitérőnek tűnik. Johann Joseph Khevenhüller főudvarmester naplójában tett egy célzást arra, hogy Brunszvik Antal kinevezését hivatali felettesének, gróf Esterházy Ferenc kancellárnak köszönhette, aki az Udvari Kancellárián meg akart szabadulni a túlságosan ambiciózus és a királynő előtt az úrbérrendezés idején érdemeket szerzett

¹⁰¹ *Czeke M.*: Brunszvik Teréz naplói i. m. XLV.

¹⁰² OSZK Kt. MV II. fol. 86. Az uralkodótól származó levél nyilvános felolvasása az udvari-rendi társadalom számára hatásos szimbóluma lehetett az abban említett személy vagy személyek megbecsültségének. Erre lásd *Heiko Droste*: Briefe als Medium symbolischer Kommunikation. In: *Ordnung und Distinktion. Praktiken sozialer Repräsentation in der ständischen Gesellschaft*. Hrsg. Marian Füssel – Thomas Weller. Münster 2005. 239–256., különösen: 249.

¹⁰³ Hasonlóan az úrbérrendezésben királyi biztосként szerzett érdemeiért kapott grófi címet 1773-ban Balogh László helytartótanácsos is. Erre lásd MNL OL A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii (a továbbiakban: A 57) 50. kötet. 12–15.

¹⁰⁴ Csak a martonvásári szerzeményt emelve ki: Brunszvik a martonvásári uradalomra 1760-ban kért királyi jóváhagyást is csak évek múltán, 1769-ben kérelmezte és kapta meg ugyanekkor, részben az úrbéri szabályozásokkal kapcsolatos királyi biztосi működésének köszönhetően. Ennek során keletkezett költségei kiegyenlítésére állítólag 6000 forintos kegydíjat (gratiale) is kapott az uralkodónőtől. Erre lásd *Üvegesné Hornyák M.*: Martonvásár és a Brunszvik uradalom i. m. 30. és SNA Brunszvik I. Antal hivatali iratai. Levelezés. 92. doboz. Mernye, 1781. márc. 8. Gludovác József levele ifjabb Brunszvik Antalhoz; Uo. 110. doboz. Főispáni utasítás, töredékek, fogalmazványok. 1769. júl. 26-ai és nov. 21-ei levélfogalmazvány Joseph Püchler királyi biztосhoz (fol. 72., 76.)

¹⁰⁵ MNL OL A 57 50. kötet 185–186. Bécs, 1775. dec. 1. Mária Terézia adománya Fehéregyháza pusztára.

¹⁰⁶ A levélfíró minősítette így Brunszvik lengyelországi helyzetét: MNL OL P 68 1776. év. No. 8. Bajzáth József püspök, alkancellár levele Brunszvik Antalhoz.

¹⁰⁷ MNL OL A 57 50. kötet 178–180.

hivatalnoktól.¹⁰⁸ A naplóíró feltételezését jelenlegi adataim alapján sem megerősíteni, sem megcáfolni nem tudom, de hároméves galíciai tartózkodását levelezésének tanúsága szerint Brunszvik is kellemetlen teherként élte meg. Számos gond gyötörte: betegeskedett, fizetését csak jókora késéssel folyósították, a nagy távolság miatt nem tudta otthoni birtokairól élelmezni magát, családjától távol volt, s mindemellett az otthoni gazdaságának tönkremenetelétől tartott.¹⁰⁹ Nyelvi nehézségei is adódhattak: egyik jegyzetfüzetében a lengyel jogi terminusokról készített listát, amelyeket latin magyarázatokkal látott el.¹¹⁰

A korszakban csak három kivételes esetben fordult elő az, hogy kancelláriai tanácsos a magyar igazgatáson kívül kapjon előléptetést.¹¹¹ Kinevezésében szerepet játszott a korabeli magyar politikai elit azon elképzelése, amely Galíciát és Lodomériát középkori jogalapra visszavezetve a Magyar Királyság mellék-tartományának tekintette, és hosszú távon az akkor örökös tartományok közé betagolt terület magyar közigazgatás alá helyezésével számolt.¹¹² A bekebelezés (*incorporatio*) gondolata Mária Terézia szándékát tükrözte, mely azonban József trónörökös és az Államtanács ellenállásán végül megbukott.¹¹³ A Magyar Udvari Kancellária ennek ellenére saját kebeléből igyekezett ide tisztviselőket delegálni.¹¹⁴ Ez egybevágott a központi kormányzat, nevezetesen a galíciai ügyeket felügyelő Kaunitz államkancellár törekvésével, aki megfelelő képzettségű, német és szláv nyelvtudású hivatalnokréteggel kívánta lecserélni a megbízhatatlannak tekintett lengyel nemesi elitet. Viszont a távoli, rosszul megközelíthető, alacsony

¹⁰⁸ Aus der Zeit Maria Theresias. Tagebuch des Fürsten Johann Joseph Khevenhüller-Metsch, kaiserlichen Oberhofmeisters. 1774–1776 und Nachträge. Hrsg. Maria Breunlich-Pawlik – Hans Wagner. Wien 1972. 109.

¹⁰⁹ SNA Brunszvik I. Antal hivatali iratai. Főispáni utasítás, iratok, fogalmazványok. 110. doboz. Béla, 1776. máj. 27. Brunszvik Antal levélfogalmazványa Püchler kabinet titkárhoz (fol. 29.) és Uo. „Humillima Nota” (fol. 71.) és SNA Brunszvik I. Antal hivatali iratai. Mária Terézia-féle, úrbérrendezéssel kapcsolatos iratok. 106. doboz. Titkos tanácsosi és Bihar vármegyei kinevezési okmányának fogalmazványa, 1778 körül (fol. 319–320.)

¹¹⁰ SNA Brunszvik I. Antal hivatali iratai. Főispáni utasítás, iratok, fogalmazványok. 110. doboz. Gróf Brunszvik Antal jegyzetfüzete (fol. 122–145.).

¹¹¹ *Fazekas I.*: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 1147. Brunszvikon kívül Festetics Pál a bécsi Udvari Kamarához, Izdenczy József az Államtanácshoz került.

¹¹² Az itteni magyar tisztviselők és katonák a terület Magyarországra való bekebelezésével számoltak hosszú távon. Brunszvik távozásával a Magyar Udvari Kancellárián és galíciai Guberniumban úgy vélték, hogy utóda ugyancsak magyar lehet, Niczky Kristóf kancelláriai tanácsos személyében. Emellett Hadik András (korábbi katonai kormányzó) gubernátori megbízatását is rebesgették. Erre lásd SNA Brunszvik I. Antal hivatali iratai. Levelezés. 92. doboz. Lemberg, 1778. aug. 22., 1779. jún. 27. Kriveczky János levele és ugyanitt Martonvásár, 1779. júl. 18. Brunszvik Antal válaszlevelének fogalmazványa.

¹¹³ Galícia 1772-es annexionjának egyik jogalapját ugyan a tartomány korábbi magyar koronához tartozása adta, lásd *Marczali Henrik*: Mária Terézia 1717–1780. Bp. 1891. 308.; *Derek Beales*: Joseph II. In the Shadow of Maria Theresia 1741–1780. Cambridge 1987. 363–364.

¹¹⁴ Erre Győry Ferenczel való 1773–1774-es levélváltásaiban esik több utalás: MNL OL P 68 1773. év No. 88., 89., 90.

fizetéseket nyújtó tartományba csak nehezen tudtak alkalmas hivatalnokokat találni.¹¹⁵ Az 1774-ben felállított új központi tartományi bíróság, amelynek elnökségét maga Brunszvik látta el, a nemesség pereiben másodfokon, a városi lakosság ügyeiben harmadfokon ítélkezett. Ennek során nemcsak a lengyel és az osztrák jogot, hanem a helyi (partikuláris) joggyakorlatot is ismerni kellett.¹¹⁶

Személyes kérésére az uralkodó végül leváltotta galíciai tisztségéből. Először – a fent említett okoknál fogva – kérte, hogy helyezték át a Hétszemélyes Táblára, immár főnemesi ülnöknek.¹¹⁷ A kevesebb hivatali ügyintézésel, járó, reprezentatívabb állást nem kaphatta meg, hanem e helyett az uralkodó Bihar vármegye főispánjává és egyben titkos tanácsossá nevezte ki.¹¹⁸

Főispáni, illetve főispáni adminisztrátori megbízatások¹¹⁹

Királyi biztosi kiküldetése mellett 1769–1775 között Esztergom vármegye főispáni adminisztrátori pozícióját is betöltötte.¹²⁰ Felmerül a kérdés, hogy köznemes főispánként sokrétű feladatköre mellett, a gyakorlatban milyen mértékben tudott – a korabeli főispáni utasítások által elvárt módon – az adott megye közéletére befolyást gyakorolni, illetve részt tudott-e venni a közgyűléseken?¹²¹ A források alapján nyert kép kissé ellentmondásos: Esztergom megyei több mint öt éves megbízatása alatt a közgyűlési jegyzőkönyvi fogalmazványok tanúbizonysága szerint alig fordult meg a megyéjében. Ennek oka az volt, hogy állandóan úton volt, a megyei úrbérrendezéseket a helyszínen irányította. Amikor a munkák szüneteltek,

¹¹⁵ *Iryna Vushko*: The Politics of Cultural Retreat. Imperial Bureaucracy in Austrian Galicia 1772–1867. New Haven–London 2015. 57–57., 61.

¹¹⁶ *Grodzinski, Stanislaw*: Justizreformen in Galizien in der Regierungszeit Maria Theresias und Joseph II. In: Österreich–Polen. 1000 Jahre Beziehungen. (Studia Austrio-Polonica 5.) Krakow 1995. 124–132., különösen: 128.

¹¹⁷ SNA Brunszvik I. Antal hivatali iratai. Főispáni utasítás, iratok, fogalmazványok. 110. doboz. Korompa, 1778. szept. 21. Püchler kabineti titkárhoz címzett fogalmazvány.

¹¹⁸ A hétszemélynöki tisztségről lásd *Varga E.*: A királyi curia i. m. 16–17.

¹¹⁹ A kortársak értelmezésében a főispán nemcsak a királyi hatalom helyi szószólója volt, hanem a vármegye érdekeinek képviselője is a felsőbb fórumok előtt, Pozsonyban és Bécsben, vagyis egyfajta közvetítő a kormányzat és a rendi autonómia alapegysége, a vármegye között. Az általam eddig átnézett források alapján úgy vélem, hogy Brunszvik főispáni és adminisztrátori megbízatásai során inkább az előbbi szerepkör dominált, mint az utóbbi. Erre újabban lásd *Marie-Françoise Vajda*: Les comitats hongrois et leur personnel noble sous Marie-Thérèse: esquisse et perspectives d'une recherche. In: *Redite ad cor*. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére. Szerk. Krász Lilla – Oborni Teréz. Bp. 2008. 109–117., különösen: 116.; *Uő*: L'oeil du souverain? Rôle et pouvoirs des représentants du souverain (főispánok) à la tête des comitats hongrois au XVIIIe siècle. *Histoire, économie et société* 30. (2011) 11. sz. 23–38., különösen: 25., 36–37.

¹²⁰ *Fallenbüchl Zoltán*: Magyarország főispánjai 1526–1848. Die Obergespann Ungarns 1526–1848. Bp. 1994. 76.

¹²¹ Vö. Bürokrácia és közigazgatási reformok Magyarhonban. Közreadja Csizmadia Andor. Bp. 1979. 65–85.

inkább birtokközpontján, Korompán tartózkodott, és a megyei jegyzőkönyveket is ide küldték utána. A megyével elsősorban levelezés útján tartotta a kapcsolatot. A főispáni megbízatása során néhány maradandó, a központi kormányzat által is szorgalmazott intézkedést azért sikerült megvalósítania, így a megyei levéltár kialakítását és rendezését, a megyei ítélkezési gyakorlat felülvizsgálatát, továbbá a tisztviselői fizetések rendezését és szabályozását.¹²²

Az esztergomi megbízatáshoz bizonyos értelemben hasonló jellegű a Bihar megyei, amelyre 1778 őszén nevezte ki az uralkodó, de csak a következő év júniusában iktatták be hivatalába, Nagyváradon. Mindkét alkalommal annak a tudatos uralkodói politikának az eszközeként helyezték a megye élére, amellyel a felső klérus több évszázados örökös főispáni előjogát szándékozott az uralkodó megtörni egy-egy hozzá hű világi köznemes kinevezésével. Erre alkalmat szolgáltatott az adott egyházmegyék időleges megüresedése. Joachim Bahlcke szerint az 1764–1765. évi diétát követően a magyar püspöki kar ellenzéki magatartása miatt kezdett hozzá Mária Terézia a püspök-főispánok lecsereléséhez és megbízható (több alkalommal köznemesi származású) hivatalnokaival való felváltásához.¹²³ Bihar megyében főispánként a rövid ideig tartó, 1778–1779. évi bajor örökösödési háború céljaira történő rendkívüli termény- és újoncfelajánlások beszolgáltatásának irányítása,¹²⁴ valamint a Kis-Sárrét folyószabályozásának felügyelete töltötte ki leginkább Brunszvik hivatali idejét.¹²⁵ Megyéje tisztikarával – hasonlóképpen, mint Esztergomban – leginkább leveleiben tartotta a kapcsolatot,¹²⁶ betegsége miatt Biharban már alig tartózkodott 1780. december 14-én bekövetkezett haláláig.¹²⁷

¹²² SNA Brunszvik I. Antal hivatali iratai. 109. doboz. Esztergom vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek fogalmazványai 1769–1774.

¹²³ *Joachim Bahlcke: A magyar püspöki kar és a Habsburg Monarchia. Együttműködéstől a konfrontációig (1686–1790).* Bp. 2013. 364–365. Így került sor (a teljesség igénye nélkül említve) 1765-ben Esztergomban Terstyánszky József esztergomi főispáni adminisztrátor, 1773-ban Erdődy Rudolf Lajos gróf veszprémi, 1777-ben Apponyi György tolnai és Festetics Pál baranyai főispáni kinevezésére.

¹²⁴ *Schwicker J. Henrik: Magyarország és a bajor örökösödési háború. Századok 13. (1878) 493., 501.* Brunszvik szerepére: MNL OL P 1765 Balassa Ferenc iratai. 22. tétel. Brunszvik Antal levelei. No. 1617. Korompa, 1779. jan. 26. és SNA Brunszvik I. Antal hivatali iratai. Levelezés. 92. doboz. Balassa Ferenc levele Brunszvik Antalhoz. Bécs, 1779. jan. 29. Ezen túl a vármegye rendjeihez írt levele: SNA Brunszvik I. Antal hivatali iratai. Főispáni utasítás, iratok, fogalmazványok. Korompa, 1779. jan. 16. (fól. 31.), továbbá a helytartótanács 1779. febr. 2-ai rendelete.

¹²⁵ OSZK Kt. Fol. Lat. 789. Acta autographia regulationem fluviorum. Chrysi, Berettyo, Ér et Gyepes... Laurentius Gassner mérnök jelentése. A folyamatról lásd *Dunka Sándor – Fejér László – Papp Ferenc: A Közép-Tiszántúl vízi története.* Bp. 2003. 54–55.

¹²⁶ A főnemes-főispánok a szakirodalom szerint általában véve is ritkán jelentek meg megyéjükben, gyakran csak a tisztviselőkkel való levelezés útján tartották a kapcsolatot a megyei nemességgel. Ez alól Brunszvik sem tűnik kivételnek. Erről lásd *Vajda, M-F.: L'oil du souverain i. m. 31.*

¹²⁷ MNL OL P 1765 Balassa Ferenc iratai. 22. tétel. Brunszvik Antal levelei. No. 1618. Ifj Brunszvik Antal levele Balassa Ferencnek apja haláláról.

A kortársak Brunszvik Antalról

Kortársai a 18. században még számon tartották emberi erényeit, érdemeit és hibáit egyaránt. A kortársak általában elismerő szavakkal emlékeznek meg róla. Maga az uralkodónő vejéhez, Albert herceghez, magyarországi helytartóhoz írt levelében „nehézkés”, de „megbízható és szorgalmas ember”-ként jellemezte.¹²⁸ Berlichingen báró – az úrbérrendezéskor Brunszvik Antallal együtt kirendelt másik királyi biztos – jegyezte fel a császár szavait, amelyeket távollétében mondott róla egy audiencia során: „ő a legmegbízhatóbb ember, akit csak találni lehet, és talán Őfelsége leghűségesebb szolgálója Magyarországon”.¹²⁹ 1779-ben – Bihar megyei főispáni beiktatása alkalmából – Révai Miklós, akkoriban a váradi gimnázium piarista tanára alkalmi költeményben köszöntötte (*A Lantversek Nagyméltóságú kegyelmes Brunszvik Antal gróf Úrnak*), amelyben a diadalmenetben bevonuló Camillus római politikussal és hadvezérrel azonosította.¹³⁰ A Kr. e. 4. században élt, a gall megszállás alól Rómát felszabadító Marius Furius Camillust a római szenátus diktátori hatalommal és a haza atyja (*pater patriae*) címmel tisztelte meg. Ráadásul a klasszikus párhuzam annál inkább tekinthető találónak, mert miként Brunszvikot a galíciai Lembergől, úgy hívták vissza a rómaiak Camillust is a külföldi száműzetésből. A versben az új főispánt az igazságosság és igazságszolgáltatás istennője, Astrea (talán Mária Terézia költeménybeli megfelelője) küldte le az égből, hogy Bihar megyének védelmére legyen. Nem sokkal később Révai Miklós Mária Terézia tiszteletére írt halotti beszédében az uralkodó kilenc legbefolyásosabb magyar tanácsadója között említette Brunszvik nevét.¹³¹ A rendi közvéleményben emléke a kormányzatot támogató országgyűlési szereplése miatt ennél jóval lesújtóbb volt. 1751-ben az *In Personalem et Protonotarios* című pasquillusban Fekete személynőkkel és Péchy nádori ítélőmesterrel együtt ő az, aki a haza jogait árulta. Ebben társaival együtt báránybőrbe bújt farkasokhoz hasonlítja a fent nevezetteket a vers.¹³² Az 1764–1765. évi diétán, a magyar szabadság passióját leíró ellenzéki szellemű pasquillusban kancelláriai tanácsosként immár Judás szerepét kapta, aki szolgálataiért cserébe előléptetést vár el.¹³³ Úrbérrendezés során végzett királyi biztosi tevékenysége valószínűleg a nemességben félelmet kelthetett

¹²⁸ Idézi: *Arneht, A.*: Maria Theresia i. m. 226., 267.

¹²⁹ SNA. Brunszvik I. Antal hivatali iratai. Levelezések. 92. doboz. Bécs, 1766. márc. 14. Berlichingen báró ezredes levele Brunszvik Antalhoz.

¹³⁰ *Révai Miklós*: *A Lantversek Nagyméltóságú kegyelmes Brunszvik Antal gróf Úrnak...* H. é. n.

¹³¹ *Kökényesi Zsolt*: *A „női Szolón”, avagy Mária Terézia uralkodói képe a halotti beszédekben.* In: *KoraújkorÁSZ. Koraújkor-történettel foglalkozó doktoranduszok tanulmányai.* Szerk. Kádár Zsófia – Kökényesi Zsolt – Mitropulos Anna Diána. Bp. 2014. 119–144., különösen: 130.

¹³² OSZK Kt. Quart Lat. 417. fol. 6. *In Personalem et Protonotarios.* Ugyanez más címen: *In Personalem Fekete címen*: OSZK Kt. Quart Lat. 445. fol. 24.

¹³³ OSZK Kt. Quart. Lat. 445. *Passio Libertatis Hungarorum sub Comitii anni 1764 interventa.* fol. 29.; *Szűjártó I.*: A 18. századi i. m. 177.

amiatt, hogy a királyi biztos révén állam az évszázadok óta nem bolygatott jobbágyföldesúr viszonyba a jobbágyok előnyére és a nemesi előjogok sérelmére avatkozik be. A királyi biztos megérkezésekor például Szabolcs megye félelmének adott hangot, nehogy rendelkezései által „Hazánk első törvényei erőtlenedjenek, régi bevett jó szokásai változzanak, és a Nemesi Praerogatívának csonkulása következzék”.¹³⁴

Összegzés

Összegzésképpen elmondható, hogy Brunszvik Antal közéleti pályája jól tükrözi – minden egyedisége mellett – annak a professzionalizálódó hivatalnoktípusnak a jellemvonásait, amely Mária Teréziához való hűsége révén, de gyakorlati és elméleti jogtudása birtokában emelkedett fel a főnemesség sorai közé. A családi környezet és az iskoláztatása meghatározta szerencsés indulását, amit főrendű bécsi pártfogói és házassága révén szerzett kapcsolatrendszere erősített tovább a pozsonyi és bécsi kormányserveknél való működése során. Pályafutásában a hagyományosnak mondható familiáris kötelemek nem játszottak meghatározó szerepet. Mária Terézia kegye és személyes jóindulata először az országgyűlések kapcsán nyilvánult meg irányában, majd az úrbérrendezés folyamatában meghatározó királyi biztosi megbízatásai hozták meg számára a főnemesi rangemelést. Főispáni adminisztrátori, illetve főispáni megbízatásai már csak a korábban bizonyított hűsége jutalmát jelentették, intézkedései a megyei közigazgatás minőségének javítását hozták, még ha mindenben nem is feleltek meg a Mária Terézia főispáni utasítása által a megyék vezetőivel szemben támasztott követelményeknek. Brunszvik Antal kiemelkedő szorgalmú képviselője volt annak a szerény vagyonú, a kormányserveknél szerzett hivatali érdemei révén a főnemességbe felemelkedő, vagyoni viszonyait tekintve közép- és nagybirtokossá váló, bürokrata rétegnek, amely Mária Terézia reformjait megvalósította.¹³⁵ Az uralkodóhoz való lojalitás Brunszvik Antal karrierjében erősen ötvöződött a családi önérdék követésével: fiai karrierjének tudatos egyengetésével. Nem véletlen az sem, hogy fia, ifjabb Antal helytartótanácsosként, majd II. József reformjainak végrehajtásában vállal majd szerepet nyitrai kerületi biztосként.¹³⁶

¹³⁴ SNA Brunszvik I. Antal hivatali iratai. Levelezések. 92. doboz. Nyíregyháza, 1772. máj. 4. Szabolcs vármegye levele Brunszvik Antalhoz.

¹³⁵ Míg Brunszvik Antal 1718-ben elhunyt apja örökségét a kortársak 32 588 forintra értékelték, melyen még három lánytestvérével osztozott, addig halálakor saját vagyonát már 450 000 forintra becsülték. Lásd *Üvegesné Hornyák M.*: Martonvásár és a Brunszvik uradalom i. m. 24. A Mária Terézia-féle úrbéres birtokösszeírásban birtoka a „nagy középbirtok” kategóriájában (2627 hold) szerepel, de mint láttuk birtokait még ennek felvétele (1770-es évek első fele) után is tovább gyarapította. Vö. *Főnagy Zoltán*: A nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában. Adattár II. Bp. 2013. 834.

¹³⁶ *Szántay Antal*: Regionalpolitik im alten Europa. Die Verwaltungsreformen Josephs II. in Ungarn, in der Lombardei und in den österreichischen Niederlanden 1785–1790. Bp. 2005. 372.

A SKETCH OF THE PUBLIC CAREER OF ANTAL BRUNSZVIK SR.

by János Nagy

SUMMARY

The paper surveys the public career of Antal Brunszvik Sr., a faithful public servant of Maria Theresa, in the mirror of his unpublished autobiographical draft and his private and official letters. A talented noble lawyer from the county of Pozsony, Brunszvik rose from the position of secretary to the Lieutenancy Council to various judicial offices at the Royal Table. His rise was facilitated by the diets of 1751 and 1764–65, as well as by his outstanding performance as a royal commissioner while at the time already in his capacity as secretary at the chancellery during the period of the regulation of tenant dues in Hungary from 1766 to 1774. The analysis extends to Brunszvik's family background, education and culture, his relations to the political elite, his activities at the diets, his missions as royal delegate, and, last but not least, his commission as vice-president of the Galician provincial law court.